

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รายงานการสำรวจประชากรในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2548 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า จากจำนวนประชากรทั่วราชอาณาจักร 62,418,054 คน มีจำนวนผู้สูงอายุ 6,335,988 คน คิดเป็นร้อยละ 10.1 ซึ่งสัดส่วนนี้มีแนวโน้มจะสูงมากขึ้นเรื่อยๆ และจากการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย (จิระพันธ์ กัลลประวิทย์และคณะ, 2541) พบว่าใน พ.ศ. 2543 อายุเฉลี่ยเพศชาย คือ 69.4 ปี เพศหญิง 74.1 ปี และจากการคาดการณ์ใน พ.ศ. 2563 อายุเฉลี่ยเพศชายจะเพิ่มขึ้นเป็น 72.2 ปี เพศหญิง 76.5 ปี ซึ่งหมายถึงว่าจำนวนผู้สูงอายุจะมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นโดยตลอด

ที่ผ่านมา ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับปัญหาหลายด้าน(สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2542) ได้แก่ ปัญหา สุขภาพ การศึกษา ที่พักอาศัย ครอบครัว รายได้ ซึ่งปัญหาหลักที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ปัญหาด้านสุขภาพอนามัยรวมถึงปัญหาการบริการด้านสาธารณสุขและการอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ

กฎหมายเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุในปัจจุบัน ได้แก่ พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ซึ่งกำหนดให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับ การคุ้มครอง การส่งเสริม และ การสนับสนุน ในด้านการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยโดยตรง ในอาคารสถานที่ ยานพาหนะ หรือ บริการสาธารณะอื่นๆ(พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546, หน้า 7-8) นอกจากนี้ยังมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี (ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี, 2547) กำหนดให้กระทรวงสาธารณสุขดำเนินการเรื่องการให้บริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดไว้ โดยให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศให้หน่วยบริการในระดับโรงพยาบาลของรัฐบาลมี "ช่องทางเฉพาะ" สำหรับให้บริการทางการแพทย์และการสาธารณสุข แก่ผู้สูงอายุ ด้วย (ประกาศกระทรวงสาธารณสุข, 2548)

ด้านรายละเอียดการออกแบบทางกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ กรมโยธาธิการได้ประกาศกฎกระทรวง ลงวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2548 กำหนดรายละเอียดการออกแบบทางกายภาพ และสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าวไว้ 8 หมวด ได้แก่ ป้ายแสดงสิ่งอำนวยความสะดวก ทางลาดและลิฟต์ บันได ที่จอดรถ ทางเข้าอาคาร ทางเดินระหว่างอาคารและทางเชื่อมระหว่างอาคาร ประตู ห้องส้วม และ พื้นผิวต่างสัมผัส โดยใช้บังคับอาคาร 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 อาคารโรงพยาบาล สถานพยาบาล ศูนย์บริการสาธารณสุข สถานเอนกานามัย อาคารที่ทำการราชการ รัฐวิสาหกิจ สถานศึกษา สถานขึ้นส่งมวลชน ที่มีพื้นที่ส่วนใดของอาคารที่เปิดให้บริการแก่บุคคลทั่วไปเกิน 300 ตารางเมตร

ประเภทที่ 2 อาคารสำนักงาน โรงแรม หอประชุม สนามกีฬา ศูนย์การค้า ห้างสรรพสินค้า ที่มีพื้นที่ส่วนใดของอาคารที่เปิดให้บริการแก่บุคคลทั่วไปเกิน 2,000 ตารางเมตร

โดยมีบทเฉพาะกาลไม่บังคับใช้กฎกระทรวงนี้กับอาคารที่มีอยู่ก่อน ทำให้สถานบริการสาธารณสุข ที่มีอยู่แล้วไม่อยู่ในกลุ่มต้องปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ

สถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ เป็นทรัพยากรสุขภาพที่สำคัญในโครงสร้างระบบบริการสุขภาพ ถ้านับเฉพาะโรงพยาบาล สถานพยาบาล ศูนย์บริการสาธารณสุข และสถานเอนามัยที่เข้าข่ายบังคับใช้กฎกระทรวงกำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพและคนชรา พ.ศ. 2548 ดังกล่าว พบว่ามีจำนวน 10,456 แห่ง (การสาธารณสุขไทย 2544-2547, หน้า 238.) กระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยมีจำนวนสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐม-ภูมิ จำนวน 10,138 แห่ง ได้แก่ สถานเอนามัยถึง 9,765 แห่ง สถานพยาบาลสาธารณสุขชุมชน ระดับหมู่บ้าน 331 แห่งและ ศูนย์บริการสาธารณสุขเขต (ก.ท.ม.) 62 แห่ง ซึ่งจำนวนของสถานบริการสาธารณสุขดังกล่าวไม่นับรวม โรงพยาบาลเฉพาะโรค สถาบันเฉพาะโรค โรงพยาบาลที่สังกัดส่วนราชการอื่นๆ (การสาธารณสุขไทย 2544-2547, หน้า 275.)

สถานบริการสาธารณสุขที่เข้าข่ายบังคับใช้กฎกระทรวงดังกล่าว แต่ไม่ต้องปฏิบัติตามกฎกระทรวง เพราะทั้งหมดเป็นอาคารที่สร้างก่อนการประกาศกฎกระทรวง และบางแห่งมีพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของอาคารที่เปิดให้บริการแก่บุคคลทั่วไป ไม่เกิน 300 ตารางเมตร สถานบริการสาธารณสุขเหล่านี้ ส่วนใหญ่ออกแบบให้ส่วนพื้นที่ตรวจรักษาอยู่ชั้น 2 หรืออยู่ห่างจากทางเข้า ทำให้ผู้สูงอายุไม่สะดวกในการใช้บริการ เป็นอุปสรรคในการติดต่อและเข้าถึงการบริการสาธารณสุขที่ควรได้รับ

นอกเหนือจากนี้แนวคิดในการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545- พ.ศ.2549 ยุทธศาสตร์ที่ 3 ระบุให้มีการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานของการมีสุขภาพดี และสร้างเสริมสุขภาพ ทำให้ศูนย์บริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ ต้องเตรียมพื้นที่ภายนอกอาคาร อุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอีกด้วย

การพัฒนาารูปแบบและการวางผังของสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ ซึ่งเป็นสถานบริการสาธารณสุขระดับที่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด จึงสมควรที่เพิ่มการอำนวยความสะดวกและการให้บริการส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุที่มีจำนวนมากขึ้นทุกที่ในชุมชนต่างๆ เป็นการสนองตอบต่อพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 และกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพตามแนวคิดการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ของกระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพพลานามัยที่ดี เข้าถึงบริการสาธารณสุขได้สะดวก ลดการพึ่งพา มีอิสระในการใช้ชีวิต และดำรงตนได้อย่างมีความสุข

อนึ่งจังหวัดนครราชสีมา เป็นจังหวัดที่มีจำนวนผู้สูงอายุมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมากเป็นอันดับสองในประเทศรองจากกรุงเทพมหานคร โดยมีผู้สูงอายุจำนวน 246,786 คน และเป็นจังหวัดที่มีจำนวนสถานบริการสาธารณสุข 396 แห่ง มากที่สุดในประเทศ (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา, 2549) มีความหลากหลายทั้งระดับการให้บริการ ขนาดพื้นที่กิจกรรม และ ที่ตั้ง เหมาะสมที่จะเป็นจังหวัดนำร่อง เพื่อเป็นต้นแบบสำหรับพัฒนาการให้บริการแก่ผู้สูงอายุในเชิงสภาพแวดล้อมภายนอกของสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาความต้องการใช้พื้นที่ภายนอกอาคารของสถานบริการสาธารณสุข ระดับปฐมภูมิ ของผู้สูงอายุ
- 1.2.2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในสถานบริการสาธารณสุข ระดับปฐมภูมิ ด้านกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกภายนอกอาคารที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

- 1.2.3 เพื่อศึกษาและพัฒนาแนวทางการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกภายนอกอาคารที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1.3.1 เน้นการศึกษาเฉพาะลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกภายนอกอาคารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะพฤติกรรมและการใช้งานสำหรับผู้สูงอายุ
- 1.3.2 การพัฒนาแนวทางการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกภายนอกอาคารที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุของสถานบริการสาธารณสุข เป็นแนวทางที่ไม่เจาะจงกับสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ แห่งใดแห่งหนึ่ง

1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา

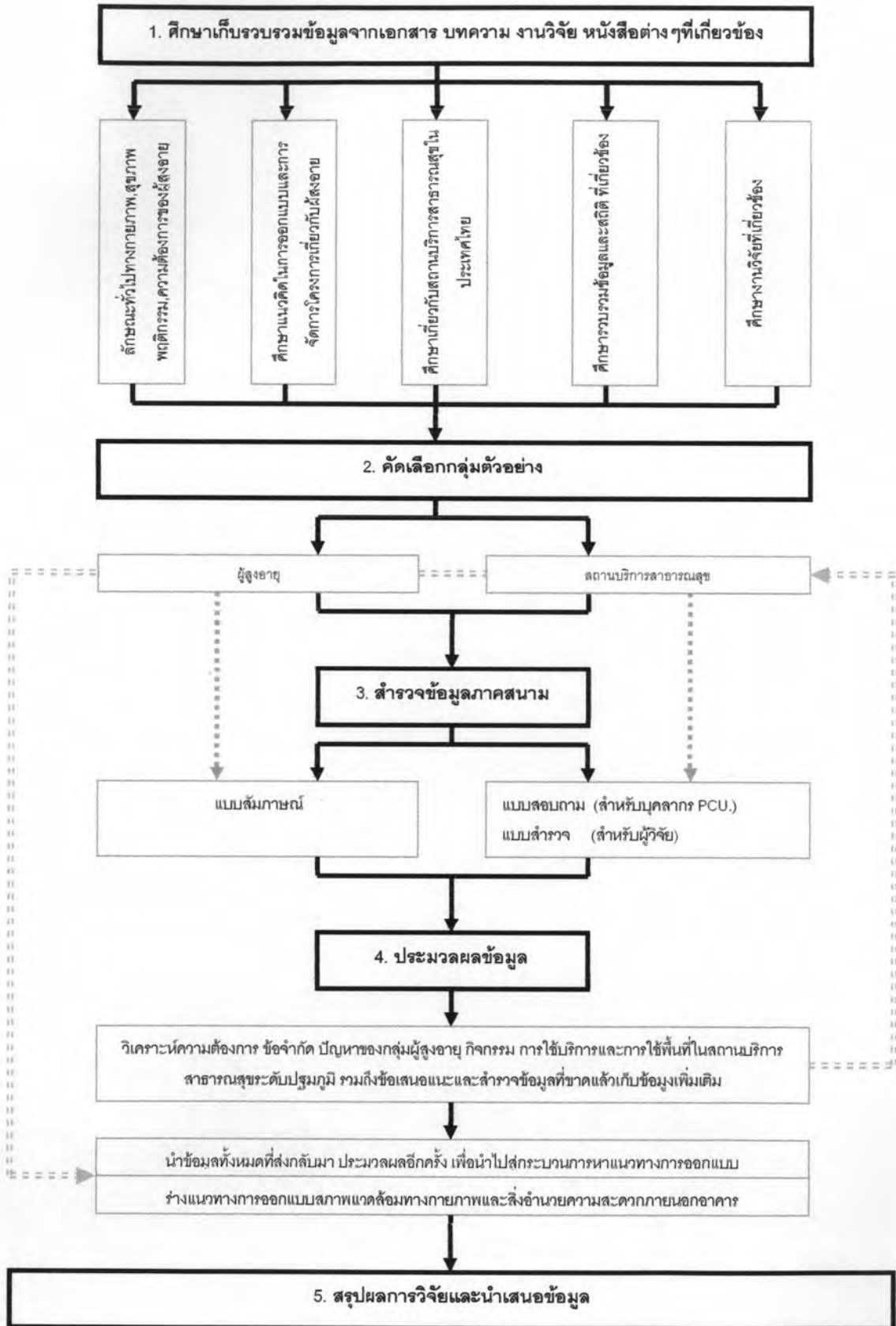
1.4.1 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ในการวิจัย มีตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพภายนอกและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุของสถานบริการสาธารณสุข ดังนี้

- 1.4.1.1 ประเภทของผู้สูงอายุ
- 1.4.1.2 ความต้องการ กิจกรรม พฤติกรรมการเคลื่อนที่ เคลื่อนไหวและการรับรู้สภาพแวดล้อมกายภาพของผู้สูงอายุ
- 1.4.1.3 ลักษณะทางกายภาพและมาตรฐานของสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ
- 1) ลักษณะอาคารสถานีอนามัย
 - 2) ขนาด พื้นที่
 - 3) บริบทพื้นที่โดยรอบ
 - 4) ระดับการให้บริการของสถานีอนามัย

1.4.2 วิธีการดำเนินงานวิจัย

- 1.4.2.1 ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความ งานวิจัย หนังสือต่างๆที่เกี่ยวข้อง ได้แก่
- 1) ลักษณะทั่วไปทางกายภาพ สุขภาพ พฤติกรรมและความต้องการของผู้สูงอายุ
 - 2) ศึกษาแนวคิดในการออกแบบและการจัดการโครงการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
 - 3) ศึกษาเกี่ยวกับสถานบริการสาธารณสุขในประเทศไทย
 - 4) ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภาพที่ 1.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1.4.2.2 ขั้นตอนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

1) ผู้สูงอายุ

- ต้องเป็นผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาและเคยเข้ารับบริการในสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ
- ขนาดของกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีของ ยามาเน่ (Yamane : 1967)
- ขนาดกลุ่มตัวอย่างแต่ละช่วงอายุ พิจารณาจากจำนวนผู้สูงอายุทั่วประเทศทั้งหมด ต่อ จำนวนผู้สูงอายุในแต่ละช่วงอายุ
- พิจารณาจากระดับความเจ็บป่วยและความสามารถในการช่วยเหลือตนเอง

2) สถานบริการสาธารณสุข (กรณีศึกษา)

เลือกกลุ่มตัวอย่างจำนวน 16 แห่ง โดยการเลือกแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) (บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, 2547, หน้า 116.) จากแบบมาตรฐานของสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ ที่มีการก่อสร้างในปัจจุบันตามสัดส่วนความมากน้อยในการเลือกใช้ ในจังหวัดนครราชสีมา โดยต้องครอบคลุมตามเกณฑ์ ดังนี้

- เป็นแบบที่ครอบคลุมการให้มาตรฐานบริการในทุกระดับ คือ ระดับสถานีอนามัยทั่วไป และ ระดับสถานีอนามัยขนาดใหญ่หรือศูนย์แพทย์ชุมชน
- มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ร้อยละน้อยถึงมากเพื่อพิจารณาเปรียบเทียบการใช้งานความเหมาะสมและกิจกรรมที่เกิดขึ้น

1.4.2.3 จัดทำแบบสำรวจและสำรวจข้อมูลทั่วไป ข้อมูลทางกายภาพ กิจกรรม ขนาดพื้นที่ ลักษณะการใช้งานและช่วงเวลา

- 1) ทำแบบสำรวจกิจกรรม(Behavior mapping)ตำแหน่งกิจกรรม พื้นที่และการใช้งาน
- 2) จัดทำแบบสัมภาษณ์สำหรับผู้สูงอายุ และลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ ข้อมูลผู้สูงอายุ โรคในผู้สูงอายุ พฤติกรรม ลักษณะกิจกรรม
- 3) จัดทำแบบสอบถามสำหรับเจ้าหน้าที่ประจำสถานบริการสาธารณสุข เกี่ยวกับสถิติผู้สูงอายุที่เข้ารับบริการ ข้อมูลผู้สูงอายุ โรคในผู้สูงอายุ โครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ รวมถึงปัญหาและข้อเสนอแนะ

1.4.2.4 ขั้นตอนการประมวลผลข้อมูล

- 1) ประมวลผลข้อมูลจากแบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม เพื่อหาความต้องการ ข้อจำกัด ปัญหาของกลุ่มผู้สูงอายุ กิจกรรม การใช้บริการและการใช้พื้นที่ในสถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ วิเคราะห์ปัญหาจากข้อเสนอแนะและสำรวจข้อมูลที่ขาด
- 2) นำข้อมูลจากการประมวลผลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบเชื่อมโยงกับการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- 3) ร่างแนวทางการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวก
สะดวกภายนอกอาคาร

1.4.2.5 ขั้นตอนการนำเสนอข้อมูล

- 1) แก้ไขเพิ่มเติม ประมวล สรุปผลครั้งสุดท้าย
- 2) จัดทำรูปเล่มนำเสนอข้อมูลต่อ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

1.4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 3 ชนิด ตามความเหมาะสม ได้แก่

1.4.3.1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ

เลือกใช้การสัมภาษณ์โดยแบบสอบถาม โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ประกอบด้วยคำถามปลายเปิดและปลายปิด ทั้งนี้เพื่อการเก็บข้อมูลที่สามารถคัดกรอง (Screening) และเพื่อประเมินสมรรถภาพผู้สูงอายุได้ ผู้วิจัยได้ผสมแบบประเมินสำเร็จรูป ดัชนีจุฬาลงกรณ์ (Chula ADL Index) (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2542.) ในแบบสอบถามนี้เพื่อความแม่นยำยิ่งขึ้น

1.4.3.2 แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างสำหรับเจ้าหน้าที่สถานบริการสาธารณสุข

เจ้าหน้าที่สถานบริการสาธารณสุข เป็นผู้ที่สามารถกรอกแบบสอบถามได้ จึงเลือกใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง

1.4.3.3 แบบสำรวจลักษณะทางกายภาพ

สำหรับผู้วิจัย ในการสังเกต สำรวจลักษณะทางกายภาพ การใช้งาน พฤติกรรมและ ปัญหาต่างๆ เป็นรายการตรวจสอบ (Check list) ในการบันทึกข้อมูล

1.4.4 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

2549							2550						
กันยายน		ตุลาคม		พฤศจิกายน		ธันวาคม		มกราคม		กุมภาพันธ์		มีนาคม	
16-30	1-15	16-31	1-15	16-30	1-15	16-31	1-15	16-31	1-15	16-28	1-15	16-31	
ทบทวนวรรณกรรม													
			เลือกกลุ่มตัวอย่าง										
					สำรวจข้อมูล (1)								
						ประมวลผล							
						สำรวจข้อมูล (2)							
							ประมวล นำเสนอข้อมูล						
											สรุปผล		

ตารางที่ 1.1 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.5.1 เป็นแนวทางในการออกแบบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกภายนอก ที่เหมาะสม สำหรับผู้สูงอายุของสถานบริการสาธารณสุข ของจังหวัด นครราชสีมา
- 1.5.2 เป็นแนวคิดพื้นฐานที่อาจนำไปประยุกต์ใช้กับการออกแบบที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในอาคารและ ผังบริเวณประเภทอื่นๆได้

1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป (พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ, 2546)

สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง ส่วนของอาคารที่สร้างขึ้นและอุปกรณ์อันเป็นส่วนประกอบของอาคาร ที่ติดตั้งอยู่ภายในหรือภายนอกอาคาร เพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้อาคารหรือพื้นที่ภายนอกอาคารสำหรับผู้สูงอายุ(กฎกระทรวงกำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับผู้พิการหรือผู้ทุพพลภาพ และคนชรา, พ.ศ. 2548)

การบริการปฐมภูมิ (Primary Care) หมายถึง การบริการระดับแรกที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด โดยดูแลสุขภาพ ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชนอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ก่อนป่วย ไปจนถึงการดูแลเบื้องต้น เมื่อเจ็บป่วยและหลังเจ็บป่วย ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ เพื่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง

สถานบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ (PCU: Primary Care Unit) หมายถึง การจัดพื้นที่ในอาคาร (หรือจัดตั้งอาคารแยกต่างหาก) และมีองค์ประกอบ บุคคล วัสดุ สิ่งของ และระบบการทำงาน เพื่อจัดบริการปฐมภูมิ โดยมีสัดส่วน และองค์ประกอบเพื่อจัดบริการที่ชัดเจน ถูกต้องตามความหมายของบริการปฐมภูมิ (Primary Care) ซึ่งสถานบริการที่มีในประเทศไทย ได้แก่ สถานีอนามัย ศูนย์แพทย์ชุมชน ศูนย์สาธารณสุขเทศบาล ฯลฯ (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด นครราชสีมา, 2550)